

Teràpia de joc psicoanalítica

CENAPSI, Centre d'Atenció Pedagògica i Psicològica

En parlar de jocs, generalment ens ve la imatge d'un nen somrient realitzant alguna activitat com jugar amb una pilota, parlar amb una nina o córrer per la gespa. El joc és una activitat que s'inicia a la infància i evoluciona d'acord amb les etapes del desenvolupament.

Aquesta activitat ha estat considerada des de diverses àrees d'estudi. Dins de la psicologia clínica i la psicopedagogia, els jocs són utilitzats per a avaluar el desenvolupament del nen per mitjà de les escales que determinen el seu nivell evolutiu. I, en cas d'existir una deficiència o retard, aquest es podrà superar a través del joc i de l'aprenentatge escolar. La psicoanàlisi utilitza el joc com a instrument terapèutic que permet analitzar els conflictes personals i familiars del nen. Des del punt de vista cognitiu, el joc ha estat considerat com la base per a l'estructuració dels processos mentals, partint de l'acomodació i imitació en els primers anys de vida. El nen disposa d'una sèrie d'instruments que li permetran assimilar i emmagatzemar la informació que rep de l'exterior i després utilitzar-la d'acord amb els seus objectius. L'adquisició del llenguatge pel nen li obre el món de la comunicació verbal, que descobreix una forma en la qual pot expressar-se i participar lliurement al món que l'envolta. Pot interactuar de manera més àmplia i complexa amb les persones que estan al seu voltant i comunicar els seus pensaments, sentiments i dubtes. La combinació d'aquestes dues funcions semiòtiques, el joc i el llenguatge, permet conèixer millor els problemes i les dificultats del nen, comprendre les seves pors i temors i realitzar una intervenció psicològica d'acord amb la seva edat.

Per a Sigmund Freud, el joc dels nens està al servei de la realització de desitjos i la repetició observada en aquests. Es vincula directament amb el principi del plaer. Entre les referències que fa Freud en els seus llibres, esmenta els jocs de moviment dels quals gaudeixen els nens i dels quals no es cansen de demanar la seva repetició, particularment, si els produeix cert esglai o vertigen. El joc ha de ser prova del plaer produït per certs moviments mecànics. Està també que el joc és l'ocupació favorita i més intensa del nen. I, quan aquest juga, es condueix com si fos un poeta. És a dir, no és una activitat menor, el nen la pren molt seriosament, invertint grans quantitats d'afecte. Quan el nen juga, crea un món propi i grat.

El joc és la manera de treball de l'aparell psíquic en les seves pràctiques normals més primerenques. Els nens repeteixen en els seus jocs tot el que a la vida els ha causat una forta impressió, descarregant l'energia [paraula inintel·ligible] en aquesta i agrega que un desig dominant intueix en tot joc infantil: el desig de ser gran i de poder fer el que fa la gent gran. Freud esbossa conceptes importants, fonamentalment la idea del joc com un tractament d'allò que és traumàtic, idea que serà represa per la majoria dels actors psicoanalítics que es van interessar per estudiar el joc dins del context psicoterapèutic.

Freud també va considerar que el joc ofereix una funció reparadora d'experiències traumàtiques. Aquesta funció del joc va ser un exemple de la inclinació natural per revelar-se en contra de la passivitat i per la preferència de rols actius al servei de la pràctica i adquisició de major autosuficiència. Va fer èmfasi en què darrere del joc infantil hi ha una altra força conductora anomenada "compulsió a la repetició", en la qual el nen fa reviu els seus sentiments associats amb experiències plaents. Altres teòrics posteriors a Freud van continuar observant el joc com una forma de descàrrega o com una funció moderadora per al nen. Melanie Klein va emfatitzar que els jocs es presenten com a creacions d'objectes materns substituïts seguits de la seva destrucció i reaparició. Melanie Klein va prendre en compte les observacions de Freud respecte al rol de la repressió compulsiva i de la seva ocupació en el joc infantil com un aspecte central per a adquirir el control sobre la seva conflictiva interna (*sic*). No solament va interpretar les paraules del nen, sinó també les seves activitats en els jocs, i va aplicar aquest principi bàsic a la ment del nen, els jocs del qual, accions i, en general, tota la seva conducta són mitjans d'expressar allò que l'adult manifesta predominantment per la paraula.

Durant el començament del desenvolupament de la tècnica de joc, Melanie Klein va aplicar els principis bàsics de la psicoanàlisi: l'exploració de l'inconscient com a tasca principal del procés psicoanalític i l'anàlisi de la transferència com a mitjà d'aconseguir aquesta finalitat.

Va efectuar l'anàlisi a l'entorn de la nena amb les seves pròpies joguines, però, durant aquest tractament, Melanie Klein va arribar a la conclusió que la psicoanàlisi no hauria de ser duta a terme a casa del nen, perquè va observar que la situació de transferència només pot ser establerta i mantinguda si el pacient és capaç de sentir que l'habitació de jocs i, en general tota l'anàlisi, és quelcom diferent de la seva vida quotidiana. Solament en aquestes condicions el nen pot superar la seva resistència a experimentar i expressar pensaments, sentiments i desitjos que són incompatibles amb les convencions usuals i en contrast amb molt del que se li ha ensenyat. Quant a l'ús de joguines, ella va observar que era essencial per a l'anàlisi guardar aquelles joguines significatives per a cada nen que tractés.

Mare:

Has d'apagar l'ordinador.

Nen:

No!

Mare:

Sí!

Nen:

No!

Mare:

Com poden veure, s'està resistint molt a renunciar a l'ordinador. Apaga'!!

Nen:

No!

Mare:

I no cridis, per favor.

Nen:

M'estàs fatigujant.

Mare:

No cridis.

Nen:

No l'apagaré.

Mare:

Llavors l'apagaré jo.

Nen:

Mamà!

Mare:

Només l'apagaré.

Nen:

Mamà, solament vull llegir això, això és tot.

Mare:

Vols que la desconnecti?

Nen:

Mamà, només vull llegir, jo l'apagaré.

Nen:

Mamà, no!

Nen:

Solament vull llegir això aquí.

Mare:

No m'importa.

Nen:

Mamà, escolta'm!

Nen:

Ets una gossa estúpida, ves-te'n a l'infern, espero que et moris.

(Cop de judo)

Nen:

Maleïda siguis amb totes aquestes regles.

Nen:

Però quina merda!

Mare:

Calma't.

Nen:

Per què, cony?

Per què de sobte no hi ha internet?

És important que el nen pugui manifestar la seva agressivitat en la situació analítica i, especialment, que l'analista compregui per què, en aquest moment particular de la transferència, apareixen impulsos destructius observant les seves conseqüències en la ment del nen. El Klein va prendre en compte la il·limitada varietat de situacions emocionals que poden ser expressades a través del joc, per exemple: sentiments de frustració i de ser rebutjat, gelosia del pare, de la mare o de germans i germanes; agressivitat acompanyada d'aquesta gelosia, plaer per tenir un company i aliat contra els pares, sentiments d'amor i odi cap a un nounat o una criatura a punt de néixer, així com l'ansietat resultant de sentiments de culpa i la urgència de reparació. També té importància l'actitud del nen envers la joguina que ha danyat, ja que aquesta és molt reveladora. Sovint, posar a banda aquesta joguina que, per exemple, representa un germà o un dels pares, fa que la ignori per un temps. Això indica desgrat per l'objecte danyat o per temor persecutori que la persona atacada és (*sic*), òbviament representada per la joguina, la qual cosa pot indicar que aquesta persona s'hagi tornat al seu món venjativa o perillosa.

Altres aportacions a la tècnica de joc són els d'Anna Freud, qui va considerar que el joc primerenc del nen amb el seu cos i el de la seva mare estimula la seva capacitat de diferenciar-se dels altres, i també ajuda a distingir entre fantasia i realitat. El joc que el nen desenvolupa posteriorment amb joguines, el joc solitari i el joc en grup són expressió d'energies desplaçades, que han estat canalitzades i sublimades i preparen el terreny per a la realització d'objectius, la resolució de problemes i l'habilitat de treballar.

Anna Freud considera que el nen, durant l'activitat lúdica, intenta obtenir un domini sobre els seus conflictes generats des del seu interior, i també desitja controlar allò que prové de la realitat externa.

Des de la seva perspectiva, el joc és important perquè impulsa el nen cap a una creixent capacitat d'autonomia, autoconsciència, socialització i treball.

Erikson va sostenir que la funció del joc és una activitat preparatòria de futurs rols adults.

Winnicott sosté que el joc és una forma de vida bàsica que ajuda a desenvolupar l'autonomia del nen en relació amb els altres. Ell va argumentar que l'excitació del joc no està basada principalment o associada a expressions de desplaer, sinó que també s'associa amb les precàries sensacions plaents del nen. El moment en el qual el joc arriba a la seva saturació o culminació Winnicott l'interpreta com la relació amb la capacitat per a contenir i elaborar experiències per part del nen. Quan el bebè té quatre mesos, comença la seva activitat lúdica, comença a controlar els seus moviments: coordina el moviment amb la vista i ja pot apropar la mà a l'objecte que ha focalitzat amb els ulls, sempre que aquest es trobi a prop.

El jugar a fet i amagar és la primera activitat lúdica en la qual el nen elabora l'angoixa de reparació, el dol per un objecte que ha de perdre. El nen a aquesta edat juga amb el seu cos i amb les joguines: desapareix rere el llençol i torna a aparèixer. També juga amb els ulls a obrir-los i a tancar-los. Té el món i el vol.

El nen experimenta per mitjà de moviments que en copejar un objecte també produeix sons. El xucla, l'explora, el mossega... i va reproduint experiències que el tranquil·litzen. Quan llança les seves joguines al terra, espera i exigeix que les hi retornin. Aquesta activitat és necessària, perquè, amb ella, el nen experimenta que pot perdre i recuperar allò que estima.

Amb tres anys, els jocs sexuals entre nens són la norma i no són negatius, sinó que contribueixen al bon desenvolupament. Els jocs sexuals pròpiament dits són jugar a pares i mares, al metge, a la infermera, als nuvis, als casats, a la minyona..., i en ells satisfan les seves necessitats de tocar, de mostrar-se, de ser vistos i veure. En aquestes seqüències es proposa tant la representació de les pulsions parcials i la seva realització com també els processos defensius utilitzats al llarg de la història del nen.

Amb quatre anys, amb els jocs de fet i amagar, d'agafar-se per sorpresa o de perseguir-se, es va configurant un altre tema, el de caçador i el de caçat. A l'inici de l'edat escolar, entre els quatre i els sis anys, el grup permet que el nen realitzi l'aprenentatge de la competència i del compartir rols a través de diferents jocs, que van des de l'atzar fins a la perícia (per exemple: les curses, la loteria, el dòmino, el Monopoly...) i que li permeten conèixer un món nou.

A través del joc de taula Monopoly s'inicia el joc amb un atzar, que simbolitza l'equip, amb el qual inicien el seu enfrontament amb el món. Hi ha diverses possibilitats d'invertir el capital, s'exerciten actes de generositat i avarícia, de malbaratament i estalvi, revelant molt de la personalitat del jugador i de la seva forma de relacionar-se amb els diners.

Als escacs, el motor inconscient del joc és la necessitat d'enfrontar-se amb els pares, entrar al món dels adults i competir-hi. L'èxit depèn de l'habilitat per aconseguir-ho, en conèixer les regles i utilitzant adequadament les seves capacitats.

Altres jocs que es desenvolupen a aquesta edat són el futbol, el bàsquet o el handbol i la xarranca, en els quals hi ha un significat genital encobert. Philippe Gutton analitza detingudament el joc de policies i lladres i el de la gallina cega. En el primer, considera que el nen manifesta de forma elaborada l'ambivalència en relació amb el seu pare, alhora temut i desitjat. En aquesta activitat lúdica, el lladre no està definit pels actes delictius, sinó pel fet que és perseguit pels guàrdies. El camp d'allò prohibit és exclòs. Es posa en evidència la revisió d'una relació erotitzada amb l'autoritat, el poder, la força... El lladre pot ser atrapat, fet presoner, es pot escapar; el guàrdia pot fracassar en la seva tasca, però no pot ser agafat, sempre queda intacte. El plaer del lladre consisteix a ser atrapat per després escapar, i després ser atrapat de nou.

Entre els set i vuit anys d'edat i fins a arribar a la pubertat, el cos torna a tenir un paper fonamental: s'intensifica el gust per la lluita, per les curses i el futbol; s'accentua el plaer per jugar a amagar-se, pels jocs de mans. La culminació d'aquests jocs és l'habitació fosca, on l'exploració i la cerca ja tenen continguts genitals molt evidents. La foscor com a condició necessària en aquest joc neix en la mesura en què es van definint més les capacitats genitals. Quan el nen ja no juga i abandona aquests objectes, és un dels primers fenòmens de la pubertat. El joc s'esborra, i el nen s'orienta novament d'una manera definitiva cap al cos. Això es deu al fet que el nen ja ha adquirit la genitalitat. En aquest període apareix l'avorriment, la morbositat ansiosa. El nen passa amb esforç de forma progressiva d'una relació lúdica a una relació de parella, això és, sexualitzada. A l'adolescència, el joc adquireix significat en relació amb la sexualitat, pretext de trobar-se, o alguna activitat narcisista.

La quantitat excessiva de materials de joc provocarà més confusió en el nen. «La banyera amb els accessoris».

A més, el nen observarà el terapeuta com un gratificador inesgotable, en lloc d'un col·laborador. Per això, l'habitació ha de tenir joguines simples, durables i que proporcionin un mínim de desig. Els materials hauran de ser d'acord amb el sentit de comoditat del terapeuta i de la realitat de l'espai disponible. No se suggereix l'ús de pintures d'aigua si el terapeuta no està disposat a embrutar-se les mans. De quins materials de joc s'ha de disposar? Paper per a dibuixar, paper per a retallar, ceres, marcadors, plastilina, galledes de diferents grandàries per a construir, nines petites i flexibles, alguns mobles, titelles per a joc dramàtic, un biberó de joguina, nines que puguin vestir-se i desvestir-se, cotxes, camionetes, dues pistoles de joguina, pilotes de goma o plàstic, tauler de jocs, escacs, joc d'indis i vaquers de plàstic, models d'avions, vaixells, animals de granja, animals de la selva, utensilis de cuina, joc de dòmino, joc on puguin jugar al marro i el joc del penjat. Han d'evitar-se els jocs de tauler complexos i les joguines de comprensió complicada.

«CENAPSI, Centre d'Atenció Pedagògica i Psicològica».

